

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД»
МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ**

Кафедра правознавства

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: **«ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС»**

за темою: **«Суд та учасники господарського судового процесу»**

Студента (ки): Зеленської С.М
курсу: 4
групи: ІН16-12-22-Б1П(4.63)
Спеціальність: 081 Право
Керівник: доцент, к.і.н. Демешко Ю.О.

Оцінка: _____
Національна шкала _____
Кількість балів: _____ ECTS _____

Члени комісії _____ (підпис)	_____ (прізвище та ініціали)
_____ (підпис)	_____ (прізвище та ініціали)
_____ (підпис)	_____ (прізвище та ініціали)

м. Кропивницький 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОВОГО ПРОЦЕСУ.....	5
1.1 Підсудність у господарському процесі.....	5
1.2. Склад учасників господарського процесу.....	9
РОЗДІЛ 2 УЧАСНИКИ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА..	14
2.1 Сторони та треті особи у господарському процесі.....	14
2.2 Правове положення інших учасників господарського процесу.	18
РОЗДІЛ 3 ПРАКТИКА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСУДНОСТІ ТА УЧАСТІ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	23
3.1 Вирішення проблем визначення підсудності.....	23
3.2 Особливості застосування норм про підсудність.....	26
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	33

Вступ

Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю забезпечення ефективного правового захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання в сучасних умовах розвитку ринкової економіки та реформування судової системи України. Недосконалість окремих норм чинного процесуального законодавства, прогалини в правовому регулюванні статусу сторін комерційних спорів та неоднозначність судової практики щодо забезпечення процесуальних прав та обов'язків вимагають ґрунтовного академічного дослідження цього питання. Особливе значення мають питання щодо визначення правового статусу сторін комерційних спорів, меж їхньої процесуальної правосуб'єктності та механізмів гарантування принципів змагальності та рівного ставлення до сторін. Ефективне функціонування системи вирішення комерційних спорів є невід'ємною частиною економічного розвитку держави та гарантією реалізації економічних прав учасників економічних відносин. Економічна безпека держави та стабільність економічного циклу суттєво залежать від відповідного правового механізму вирішення комерційних спорів. Тому чітке нормативне закріплення процесуального статусу сторін у судовому провадженні, їхніх прав та обов'язків, а також процесуальних гарантій їх забезпечення відіграє вирішальну роль.

Українське господарське процесуальне право визначає систему сторін у господарському судочинстві, їх класифікацію та їхні процесуальні повноваження. Водночас практична реалізація цих норм у роботі господарських судів виявляє певні труднощі, пов'язані з визначенням належної сторони у спорі, участю третіх осіб, забезпеченням процесуального представництва, запобіганням зловживанням процесуальними правами та забезпеченням балансу між приватними та публічними інтересами.

Об'єктом дослідження визначено суспільні відносини, які виникають в контексті ведення господарського судочинства в Україні.

Предметом дослідження визначено правове регулювання статусу суду та участі фізичних осіб у господарському судочинстві.

Метою цієї роботи визначено комплексне дослідження правового статусу суду, сторін та інших учасників у господарському судочинстві, визначення їхньої ролі у забезпеченні ефективного здійснення правосуддя та викладення проблемних аспектів правозастосування.

Відповідно до поставленої мети, ця робота включає такі **завдання**:

- 1) визначення поняття суду, сторін та системи учасників у господарському судочинстві;
- 2) характеристика процесуального статусу сторін у господарському позові;
- 3) вивчення правового становища третіх осіб та інших учасників провадження;
- 4) наліз участі прокуратури та інших учасників господарського процесу;
- 5) викладення проблем у реалізації процесуальних прав та обов'язків сторін;
- 6) визначення напрямків удосконалення правового регулювання їх процесуального статусу.

Структура роботи. Відповідно до цілей та завдань дослідження, робота складається зі змісту, трьох основних розділів з шістьма підрозділами, висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг становить 32 сторінки.

РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

1.1 Підсудність у господарському процесі

Юрисдикція господарських судів, що визначає підсудність розглядається законодавчо встановленою системою повноважень щодо розгляду та вирішення справ, що належать до їхньої юрисдикції. Ці принципи врегульовані у ст. 20 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК).

Згідно з вищезазначеною статтею ГПК, розгляд усіх позовних вимог, не залежить від правничого статусу сторін спору, належить до юрисдикції господарського суду. Основними критеріями встановлення юрисдикції в цьому контексті є:

1. характер правових відносин, що є предметом спору;
2. правова суб'єктність сторін спору.

Сторонами господарського спору є:

1. юридичні особи, які створені та зареєстровані законом;
2. громадяни, які здійснюють діяльність як підприємці без створення юридичної особи та які набули відповідного статусу в законодавчо встановленому порядку;
3. у певних випадках до господарського суду можуть звернутися також фізичні особи, які не займаються підприємницькою діяльністю відповідно до чинного законодавства;
4. держава Україна як суб'єкт господарювання.
5. державні органи, органи місцевого самоврядування, прокуратура, які діють у межах своїх повноважень для захисту державних або громадських майнових інтересів;

6. іноземні юридичні особи, організації з іноземним капіталом, міжнародні організації та іноземці або особи без громадянства, які здійснюють підприємницьку діяльність.

Правові норми розрізняють два види юрисдикції: виключну та множинну. Виключна юрисдикція означає виключну юрисдикцію суду щодо певної категорії справ, наприклад, провадження у справах про неплатоспроможність підпадають під виключну юрисдикцію господарських судів.

Множинна юрисдикція означає, що справи можуть розглядатися кількома різними судами. Її можна розділити на такі форми:

- Договірна юрисдикція, що визначає юрисдикцію суду угодою між сторонами.

- Імперативна юрисдикція, що передбачає можливий розгляд справи кількома судами у встановленому законом порядку (наприклад, у рамках позасудової процедури врегулювання спору).

- Альтернативна юрисдикція: Заявник може обрати між кількома компетентними судами (наприклад, судом або іншим компетентним органом). Однак порушення позасудового процесу не перешкоджає подальшому порушенню судового процесу.

Ст. 20 ГПК визначає категорії справ, що належать до юрисдикції господарських судів:

1. Спори щодо укладення, зміни, розірвання або виконання господарських договорів, або не виконання, чи з інших підстав, а також визнання недійсними правочинів.

2. Провадження у справі про неплатоспроможність.

3. Спори, ініційовані Антимонопольним комітетом або Рахунковою палатою відповідно до їх відповідної юрисдикції.

Розподіл юрисдикції, таким чином, регулюється чіткими критеріями для забезпечення правової визначеності та ефективного вирішення комерційних спорів.

Цей перелік не є вичерпним, оскільки інші комерційні спори також можуть підпадати під юрисдикцію Господарського суду, за умови, що вони відповідають загальним критеріям юрисдикції.

Юрисдикція означає призначення справи, що належить до юрисдикції Господарських судів, конкретному Господарському суду. На відміну від юрисдикції, яка регулює розподіл повноважень між різними судами для вирішення правових спорів, юрисдикційність встановлює межі юрисдикції в межах однієї правової системи, але стосовно різних судів. Залежно від характеру спору та юрисдикції конкретного суду розрізняється предметна юрисдикція та територіальна юрисдикція.

Предметна юрисдикція служить для визначення рівня господарського спору, який повинен розглядати справу як суд першої інстанції, залежно від предмета спору. Загальне правило передбачає, що всі справи, що належать до юрисдикції господарських судів, розглядаються відповідно до статті 24 ГПК місцевими господарськими судами.

Територіальна визначає юрисдикцію суду на основі його сфери відповідальності. Вона служить для розподілу юрисдикції між судами однієї інстанції в рамках судової системи.

Територіальна юрисдикція зазвичай поділяється на такі види:

- 1) загальна юрисдикція;
- 2) альтернативна юрисдикція (залежно від вибору позивача);
- 3) виключна юрисдикція;
- 4) юрисдикція шляхом об'єднання проваджень.

Загальна юрисдикція визначається за місцем проживання відповідача. Справи про укладення, зміну, розірвання або визнання недійсними господарських договорів згідно зі ст. 20 ГПК розглядаються господарськими судами за місцем проживання сторони, зобов'язаної виконати певні договірні дії (наприклад, передати право власності, виконати роботу, надати послуги або сплатити гроші). Спори, що виникають з виконання договору або з інших підстав, також розглядаються за місцем проживання відповідача. Аналогічно,

провадження у справах про неплатоспроможність підпадають під юрисдикцію господарських судів за місцем проживання боржника.

Альтернативна юрисдикція дозволяє позивачу обрати один з кількох судів, визначених законом, для розгляду його справи. Зокрема, у справах з кількома відповідачами позивач може обрати суд юрисдикції за місцем проживання одного з відповідачів.

Виключна юрисдикція чітко визначає категорії справ, які розглядаються лише судами, визначеними законом. Приклади:

1. Спори, що виникають з транспортних договорів з транспортними компаніями як відповідачами, розглядаються за місцем, де знаходиться транспортна компанія.

2. Справи про порушення прав інтелектуальної власності розглядаються за місцем порушення.

3. Спори щодо права власності на майно або його вилучення з незаконного володіння розглядаються за місцем знаходження майна.

4. За ст. 30 ГПК справи проти центральних органів виконавчої влади, Національного банку, Верховної Ради або Уряду Автономної Республіки Крим, а також справи, що стосуються державної таємниці, підпадають під юрисдикцію Господарського суду міста Києва.

Хоча юрисдикція для об'єднання проваджень прямо не врегульована в законодавстві про комерційні судові процеси, вона фактично визнається особливою формою місцевої юрисдикції. Наприклад, позови проти кількох відповідачів у різних місцях або зустрічні позови завжди подаються до суду, який розглядає первісний позов. Водночас це питання є суперечливим серед експертів з цивільного судочинства.

У справах, що розглядаються, позивач або відповідач вільні у виборі місця розгляду справи. Це означає, що це окремі провадження, і кожна сторона вільна у виборі власної юрисдикції. Тому допустимі певні види юрисдикції, засновані на об'єднанні проваджень. Це стосується, наприклад, випадків, коли третя особа приєднується до провадження та заявляє

самостійні вимоги, що стосуються предмета спору. Позови таких третіх осіб розглядаються судом, який вже розглядає провадження, до якого приєднується третя особа.

1.2. Склад учасників господарського процесу

Сторони комерційного судочинства становлять окрему категорію в рамках комерційного процесуального права. Це юридичні особи, дії яких сприяють належному та швидкому вирішенню правового спору та захисту охоронюваних законом інтересів та прав у сфері господарської діяльності.

Згідно з положеннями комерційного процесуального права, сторонами є особи, які мають безпосередню зацікавленість у результаті судового розгляду, виступають у суді від свого імені та впливають на хід судового розгляду через свої права.

Правовий статус кожної сторони залежить від її функції у вирішенні й розгляді правового спору, а також від цілей, які вона переслідує. Сторони можна умовно розділити залежно від їхнього правового статусу на різні групи.

Першу групу складають господарські суди, які безпосередньо розглядають справи. Другу групу складають сторони судового розгляду: відповідачі, позивачі та треті особи – як з власними позовами, так і без них, що стосуються предмета спору. До цієї групи також належать державні обвинувачення та органи, які захищають інтереси інших осіб відповідно до закону. Третя група складається з осіб, які підтримують здійснення правосуддя та допомагають у веденні справ. Вони безпосередньо не беруть участі в самому спорі, але надають свою експертизу до провадження. Це може включати, наприклад, посадових осіб організацій чи установ, яких просять надати роз'яснення, перекладачів, юридичних експертів, представників тощо.

Господарське процесуальне право чітко визначає правовий статус кожної сторони та встановлює їхні обов'язки та права відповідно до їхньої ролі в провадженні. Існують обов'язкові вимоги. До них належать правила, за яких господарський суд (або господарський суддя), який забезпечує вирішення спорів та здійснює судову владу. Участь інших осіб залежить від обставин конкретної справи та є необов'язковою.

Участь у господарському судочинстві вимагає від усіх сторін наявності правоздатності бути відповідачем та позивачем у господарському судочинстві. Ця правоздатність виникає для юридичних осіб з моменту їх державної реєстрації, для приватних осіб як підприємств без правосуб'єктності, а для державних чи інших установ, тобто з моменту їх створення та набуття ними юрисдикції. Фізичні особи, які не є юридичними особами або не мають статусу підприємців, набувають правоздатності бути позивачем та відповідачем у господарському судочинстві лише у випадках, прямо передбачених законом. Це визначення охоплює здатність здійснювати процесуальні дії та реалізовувати обов'язки та права в рамках провадження.

Приватні особи здійснюють через представників свої права самостійно, тоді як організації та установи роблять це через колегіальні або індивідуальні органи чи уповноважених агентів. Господарський суд, як центральний суб'єкт у комерційних спорах, забезпечує захист обов'язків та прав усіх сторін, що беруть участь у провадженні. Суддя використовує свої повноваження для з'ясування фактів та визначення правового статусу сторін спору.

Господарська процесуальна дієздатність визначається як здатність конкретного суб'єкта господарського судочинства мати господарські процесуальні обов'язки та права відповідно до його процесуального статусу. Ця здатність не є однаковою для всіх сторін, що беруть участь у господарській справі, тому господарська процесуальна дієздатність займає особливе місце.

Господарська процесуальна дієздатність за ст. 44 ГПК означає можливість особисто здійснювати господарські процесуальні права та виконувати обов'язки перед судом. Як і всі інші правовідносини, господарські процесуальні відносини мають особливу внутрішню структуру. Її утворюють три елементи: предмет, суб'єкт та зміст. Щодо питань, що стосуються змісту та предмета, у процесуальній правовій літературі єдиної думки немає. Предметом господарських процесуальних відносин є те, до чого процесуальні відносини стосуються. Зміст господарських процесуальних відносин у процесуальній правовій літературі розуміється так:

- сукупність суб'єктивних процесуальних обов'язків та прав сторін, що беруть у господарській справі участь.

- у господарській справі процесуальні дії суду та інших сторін регулюються законом;

- сукупність процесуальних обов'язків, прав та дій сторін, що беруть участь у господарському судочинстві. Суб'єкти господарського процесуального права, які здійснюють свої процесуальні обов'язки та права, постають сторонами господарського судочинства. Виходячи з їхнього процесуального статусу, всіх суб'єктів у господарських процесуальних відносинах поділяються на три групи:

1. Суд;
2. Сторони судового процесу;
3. Інші сторони судового процесу.

Найважливішим та незамінним суб'єктом у господарських судах є Господарський суд, який виконує функції судової влади. Тільки Господарський суд уповноважений розглядати та вирішувати правові спори, що належать до його юрисдикції, а його рішення є обов'язковими для всіх організацій, підприємств та посадових осіб в Україні. Згідно зі ст. 24 ГПК, всі справи розглядаються Господарськими судами. Суддею в цьому суді є суддя, процесуальний статус якого визначається положеннями законодавства про

судоустрій України і статус представників правосуддя та нормами ГПК. У господарських судах суддя уповноважений встановлювати фактичні обставини справи та визначати права та обов'язки сторін, що виникають зі спірних правовідносин.

Одним із принципів забезпечення об'єктивного та неупередженого процесу є законодавчо передбачене право на відвід судді в Господарському суді. Суддя не може брати участь у розгляді справи або заявити самовідвід, якщо існують обставини, що викликають сумнів у його неупередженості, зокрема, якщо вони пов'язані з однією зі сторін, або якщо існують інші підстави для сумнівів. Крім того, суддя, який брав участь у розгляді справи, не може брати участь у повторному розгляді тієї ж справи, якщо попереднє рішення або вирок, у винесенні якого він брав участь, було скасовано.

За наявності вищезазначених підстав суддя зобов'язаний заявити самовідвід. Аналогічні підстави також можуть бути заявлені сторонами провадження або державним обвинувачем. Клопотання про відвід має бути належним чином обґрунтованим і, як правило, подається у письмовій формі до початку розгляду справи. Якщо відповідні підстави стали відомі стороні або державному обвинувачу лише після початку провадження, клопотання про відвід все ще може бути подано. Рішення про відвід приймається головуючим суддею або заступником головуючого суду господарського суду. У справах про відвід заступника голови суду голова господарського суду приймає рішення протягом трьох днів з моменту отримання заяви. Якщо голова суду особисто приймає справу до розгляду, Президія Вищого господарського суду України також приймає рішення про відвід протягом трьох днів з моменту отримання заяви.

Судовий захист як процесуальна діяльність суду й зацікавлених осіб, спрямована на захист свобод, прав та інтересів.

За ст. 124 Основного закону, здійснення правосуддя в Україні судами здійснюється виключно. Процесуальне право визначає наступним чином. Це процесуальна діяльність суду, що за встановленими правилами процедури

здійснюється, з розгляду та вирішення справ шляхом застосування норм процесуального та матеріального права та, у відповідних випадках, для захисту свобод, прав та інтересів вжиття заходів. Суспільні відносини, що виникають при здійсненні у господарських справах правосуддя, мають специфічний характер. Вони виникають у зв'язку з необхідністю захисту судом інтересів та прав потерпілих, тим самим реалізуючи право на судовий захист потерпілих.

З вищезазначеного конституційного положення випливає, що у сфері господарських спорів діяльність господарських судів є формою здійснення правосуддя, а самі господарські суди є частиною системи судочинства України. Тому правовий захист здійснюється у формі судового вирішення господарських спорів.

Характеристики комерційних спорів такі:

- Однією зі сторін обов'язково є суд;
- Заходи, що вживаються судом, сторонами, є правовими та господарськими процесуальними заходами;
- Предметом комерційних спорів є справи, що віднесені до юрисдикції господарських судів;
- Господарські спори реалізують матеріально-правові норми та захищають права та інтереси потерпілих.

Завдання комерційних спорів визначаються метою судової діяльності, виходячи з Основного закону та інших правових положень. Завданням господарських судів, згідно зі ст. 2 ЦПК, є неупереджене, справедливе та оперативне вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, а також розгляд інших справ, що належать до повноважень господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, оспорюваних або невизнаних прав та законних інтересів юридичних та фізичних осіб, а так само й держави. Господарський процес регламентується сукупністю норм господарського процесуального права, а також порядок діяльності кожного учасника господарських процесуальних відносин.

РОЗДІЛ 2 УЧАСНИКИ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

2.1 Сторони та треті особи у господарському процесі

Центральним суб'єктом у судочинстві з комерційного права є господарський суд, який здійснює правосуддя та має відповідні повноваження. Сторонами є позивач та відповідач, між якими виникає спір у сфері господарської діяльності.

Окрім головних сторін, у господарському судочинстві можуть брати участь також треті особи, а також прокурори, експерти, свідки, перекладачі та інші сторони, що беруть участь у забезпеченні виконання закону. Господарські відносини, як предмет регулювання, складаються з двох ключових елементів: організації (організації виробництва та розподілу) та власності. Сукупність цих відносин становить предмет комерційного права, який відрізняється від інших галузей права своєю специфікою та нормами, що регулюють господарську діяльність.

Позивач та відповідач є сторонами судового процесу з протилежними інтересами. Позивач – це особа, яка звертається до суду за захистом своїх прав. Відповідач – це особа, проти якої подано позов. Це можуть бути підприємства, державні установи або індивідуальні підприємці, які беруть участь у врегулюванні господарських спорів.

Процесуальні права та обов'язки сторін є рівними. Обидві сторони мають право ознайомлюватися з матеріалами справи, робити заяви, подавати докази, брати участь у судових засіданнях та оскаржувати рішення суду. Під час провадження позивач має право змінити або відкликати позов, тоді як відповідач може визнати позов повністю або частково та подати зустрічний позов.

Якщо позов пред'явлено до недопустимого відповідача, тобто особи, яка не несе відповідальності за порушення, суд може замінити його допустимим відповідачем. Інтереси сторін у господарському суді зазвичай представляють адвокати.

Сторонами господарського провадження можуть бути компанії, установи, організації та інші юридичні особи, в тому числі іноземні. Фізичні особи, які здійснюють господарську діяльність без створення юридичної особи, також можуть брати участь, за умови, що вони набули статусу підприємця відповідно до чинного законодавства.

Сторони зобов'язані добросовісно здійснювати свої процесуальні права, поважати законні права іншої сторони та ретельно вивчати всі обставини справи. Закон дозволяє позивачу змінити підстави позову або предмет позову, або збільшити суму спору до винесення рішення, за умови дотримання необхідних процедур позасудового врегулювання спору відповідно до ст. 19 ГПК. Одночасно позивач може відкликати або змінити свій позов.

Відповідач має право визнати позов повністю або частково. Господарський суд може відхилити позови сторін, такі як відмова відповідача від позову або його часткове визнання, якщо ці дії порушують чинне законодавство або порушують захищені законом права третіх осіб.

Сторони мають право врегулювати спір на будь-якій стадії провадження. Угода укладається у письмовій формі та затверджується Господарським судом ухвалою, якою провадження оголошується припиненим відповідно до пункту 4 статті 192 Господарського процесуального кодексу України.

Позови, які можуть бути пред'явлені групою позивачів або до кількох відповідачів, у господарському судочинстві сторони поділяються на дві групи: співпозивачів, що представляють позивача, та співвідповідачів, які представляють відповідача. Усі сторони мають однаковий обсяг процесуальних прав та несуть аналогічні процесуальні зобов'язання відповідно до ст. 42 ГПК.

Заміна сторони, яка не має права на участь у справі, відбувається, коли суд до винесення рішення встановлює, що позов пред'явлено до особи, яка не є належним відповідачем. У цьому випадку Господарський суд за згодою

позивача може замінити сторону, яка не має права на участь у справі, без припинення провадження. Суд видає відповідну постанову про включення нового відповідача або заміну відповідача, яка не має права на участь у справі, після чого справа передається на повторний розгляд.

Процесуальне правонаступництво передбачає заміну сторони її правонаступником у разі її ліквідації, зокрема внаслідок реорганізації юридичної особи. Це відбувається на підставі постанови Господарського суду про зазначення заміни. Одночасно всі процесуальні дії, вчинені до вступу правонаступника у провадження, є обов'язковими для правонаступника в тій самій мірі, в якій вони були для підприємства, яке він замінив. Принципи процесуального правонаступництва детально викладені у ст. 48 ГПК.

Вищезазначений правовий механізм базується на загальній концепції правонаступництва в комерційному судочинстві. Процесуальне правонаступництво регулюється відповідними правовими нормами та може бути застосоване на будь-якій стадії судового провадження. Для застосування цього механізму потрібне доведення матеріального правонаступництва. Після цього суд вирішує, чи відновлювати провадження.

У разі смерті фізичної особи-підприємця провадження зупиняється до вступу на посаду правонаступника. У разі реорганізації юридичної особи рішення про зупинення провадження приймається на розсуд суду та залежить від конкретних обставин.

Якщо правонаступництво в матеріальних правовідносинах стосується кількох осіб, їхня участь у провадженні визначається їхніми індивідуальними побажаннями. Суд зобов'язаний повідомити кожного правонаступника про початок провадження.

Окрім позивача та відповідача, закон передбачає участь у комерційному судочинстві третіх осіб. Згідно з Цивільним процесуальним кодексом України, існують два типи сторін у спорі: треті особи, які заявляють власні вимоги щодо предмета спору, та ті, хто не заявляє таких

вимог. Третя особа з власними вимогами може вступити до провадження як сторона, подавши позов проти однієї або обох сторін до винесення судом рішення.

Основною вимогою для вступу третіх осіб з власними вимогами є їх юридичний зв'язок зі спірними матеріальними правовідносинами та предметом спору. Така участь можлива лише за їхньою власною ініціативою. Суд повідомляє сторони, що беруть участь у справі, про порушення судового провадження та їхню участь у ньому.

Господарський суд має право відмовити стороні в участі у вже розпочатому господарському провадженні, якщо вважає, що її вимоги не пов'язані з предметом спору.

Треті особи, які заявляють власні вимоги щодо предмета спору, мають усі права та обов'язки позивача. Для цього вони повинні звернутися до Господарського суду, дотримуючись правил юрисдикції та правил складання та подання позовної заяви, а також сплатити судовий збір. Кількість таких осіб може значно відрізнятися залежно від кількості осіб, які заявляють про предмет спору.

Якщо третя особа не має власних вимог і не є стороною у справі, вона зберігає право пред'явити позов в окремому провадженні. І навпаки, треті особи, які не заявляють власних вимог щодо предмета спору, можуть вступити до провадження на стороні позивача або відповідача до винесення судом рішення, за умови, що це рішення може вплинути на їхні права чи обов'язки щодо будь-якої зі сторін. Таке вступлення може також відбуватися за ініціативою Господарського суду або за клопотанням сторін чи прокуратури.

Треті особи без власних вимог, які вступають до провадження або вступають за власною ініціативою, характеризуються такими ознаками:

- 1) вони не заявляють власних вимог щодо предмета спору;
- 2) вони можуть вступити до провадження на стороні позивача або відповідача, оскільки існує зв'язок з їхніми матеріальними правами;

3) вони захищають свої інтереси, оскільки рішення суду може вплинути на їхні права та обов'язки.

Участь третіх осіб без власних вимог у господарському судочинстві служить захисту їхніх матеріальних та правових інтересів. Це зумовлено кількома обставинами:

- 1) необхідністю захисту від потенційних регресних вимог;
- 2) потенційним впливом рішення держави або іншої особи (відповідача) на користь організації (третьої особи), яке порушує права чи інтереси іншої організації (позивача).

Одним із найтипівіших прикладів участі таких осіб є забезпечення права сторони на регрес проти третьої особи. Наприклад, під час розгляду позову щодо вимоги про відшкодування збитків з боку генерального підрядника за будівельним договором субпідрядник може брати участь як третя особа без власних вимог.

Вирішення питання про участь третіх осіб у провадженні належить до юрисдикції суду, який прийняв процесуальне рішення з цього питання. Треті особи, які не заявляють власних вимог, мають ті ж процесуальні права та обов'язки, що й сторони, за винятком права змінювати підставу або предмет позову, коригувати вимоги до обсягу позову або відкликати позов.

2.2 Правове положення інших учасників господарського процесу

Правовий статус інших сторін у господарському судочинстві охоплює не лише тих, хто безпосередньо бере участь у провадженні (позивачі, відповідачі, треті особи), але й інших учасників, включаючи представників підприємств, установ та організацій, експертів, перекладачів та агентів. Їхня роль є допоміжною та служить забезпеченню ефективного судового розгляду.

Відповідно до ст. 44 ГПК, представники та інші працівники організацій та установ можуть бути викликані як сторони провадження для висловлення

порушених у справі питань. Їхні обов'язки включають явку до суду за викликом, надання інформації про фактичні обставини справи та подання письмових заяв на вимогу суду. Однак господарське законодавство не передбачає участі цих осіб у формі експертного висновку.

У справах, що потребують спеціалізованої експертизи, Господарський суд може за клопотанням сторони призначити судове розслідування. Експерт-свідок – це особа, яка має спеціалізовані знання у певній галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Його права, обов'язки та відповідальність визначені Цивільним процесуальним кодексом України та Законом України «Про судово-медичні експертизи». Судово-медичні висновки готуються спеціалізованими державними установами або уповноваженими фахівцями, які не працюють у цих установах.

До спеціалізованих державних установ належать:

1. Науково-дослідні інститути судово-медичних висновків Міністерства юстиції України.
2. Науково-дослідні інститути судово-медичних висновків, а також медичні та психіатричні заклади Міністерства охорони здоров'я України.
3. Експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Прикордонної служби України.

Особи, визнані психічно недієздатними або мають судимість, не допускаються до роботи судово-медичними експертами. Орган або особа, яким доручено проведення експертизи, призначає судово-медичних експертів з державного реєстру сертифікованих експертів або, за необхідності, консультується з іншими кваліфікованими особами, які мають досвід у відповідній галузі.

Відповідно до ст. 42 ГПК, судово-медичний експерт зобов'язаний з'явитися до Господарського суду за викликом та підготувати письмовий експертний висновок з поставлених йому питань. Копія експертного

висновку має бути вручена учасникам провадження. Для виконання своїх обов'язків експерт має такі права:

1. Ознайомитися з матеріалами справи.
2. Брати участь у дослідженні та перегляді доказів.
3. Звертатися до суду з проханням про подання додаткових документів.

Експерт-свідок може відмовитися від підготовки експертного висновку, якщо він має недостатньо інформації або не має необхідних знань для виконання завдання.

Відповідно до статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів України», мовою судочинства в Україні є українська мова або мова більшості населення відповідного регіону. Особи, які беруть участь у провадженні та не володіють мовою судочинства, мають право ознайомитися з матеріалами справи, брати участь у судовому засіданні за допомогою перекладача та викладати свої позиції рідною мовою.

Перекладач – це особа, яка вільно володіє мовами, необхідними для перекладу, та призначена судом для участі в судовому засіданні. Вона зобов'язана виконувати виклики суду та точно, своєчасно та повно перекладати письмові докази та усні заяви. Водночас перекладач має право ставити уточнюючі запитання сторонам, що беруть участь у провадженні.

Як перекладач, так і експерт-свідок можуть бути дискваліфіковані з тих самих причин. Якщо існують підстави для дискваліфікації, вони зобов'язані повідомити про це суд. Крім того, перекладач, який свідомо надає неправильний переклад, підлягає кримінальному переслідуванню.

Представництво в господарських судах служить гарантуванню права на судовий захист, закріпленого в Основному законі. Тому це важливий процесуальний інститут, який сприяє захисту прав та інтересів сторін, що беруть участь у справі, і таким чином виконує функції судової влади. Згідно з Конституцією України, кожен має право на кваліфіковану юридичну консультацію. Це передбачає конституційний обов'язок держави забезпечувати достатньо високий рівень юридичної консультації будь-якого

виду кожному, хто її запитує, у будь-якій сфері діяльності, де потрібна юридична консультація. У господарських судах ця юридична консультація надається призначеним судом представником.

Представництво в суді є самостійним інститутом цивільного процесу, який забезпечує процесуальний захист суб'єктивних прав та законних інтересів сторін або заявників.

Процесуальне право завжди ґрунтувалося на можливості для сторін обирати, чи вести свої справи самостійно в суді, чи бути представленими представником.

Мета судового представництва: 1) Забезпечити реалізацію конституційного права на судовий захист; 2) Надання юридичної допомоги сторонам, які беруть участь у корпоративних судах.

У юридичному представництві виникають два типи відносин: один між стороною, яку представляють, та представником, а інший між законним представником та судом.

Процесуальне представництво у корпоративних справах – це правовідносини, в яких особа (законний представник) здійснює процесуальні права та виконує процесуальні обов'язки від імені та в інтересах сторони, яку представляють (довірителя), для захисту її прав, свобод та інтересів.

Підставою для встановлення представництва є: 1) воля сторін, виражена у формі довіреності або договору; 2) закон; 3) рішення суду; 4) адміністративний акт (наприклад, рішення про призначення опікуна або піклувальника дитині, яка залишилася без батьківського піклування); 5) відносини між громадськими організаціями та їх членами.

Залежно від юридичного значення волевиявлення для встановлення юридичного представництва, можна виділити такі види:

1) договірне (добровільне) юридичне представництво, яке набуває чинності лише за взаємним волевиявленням (згодою);

2) обов'язкове (законне) юридичне представництво, для якого не потрібна згода особи, яку представляють.

Сторонами юридичного представництва є особа, яку представляють (довіритель), та законний представник.

Закон не встановлює жодних обмежень щодо кількості законних представників, які можуть представляти одну й ту саму особу.

Залучення законного представника не обмежує право довірителя особисто брати участь у провадженні. Особа, яку представляють, може брати участь у провадженні разом зі своїм представником, але не може бути присутньою в залі суду під час слухання справи та прийняття рішення.

Залучення осіб з юридичною кваліфікацією має на меті полегшити роботу суду та сприяти успішному здійсненню правосуддя. Адвокати – це особи, які мають спеціалізовані юридичні знання та практичний досвід у судових процесах. Для них захист та допомога іншим у відстоюванні їхніх прав, свобод та інтересів є професійною діяльністю. Саме вони надають кваліфіковані юридичні консультації.

Згідно зі статтею 6, пунктом 1 законодавства про адвокатуру України, адвокатом може бути особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має не менше двох років професійного досвіду в юридичній сфері, склала вступний іспит, пройшла стажування (крім випадків, визначених цим законом), склала присягу адвоката України та допущена до адвокатської діяльності. Пункт 2 цієї статті містить перелік категорій осіб, які не можуть бути допущені до адвокатської діяльності.

Правила здійснення адвокатської діяльності адвокатом викладені у статтях 13, 14 та 15 законодавства про адвокатуру України.

Повноваження представників завжди є похідними. Самі сторони провадження жодним чином не втрачають своїх процесуальних прав і можуть брати участь у провадженні разом зі своїми представниками. Вони не передають їм свої процесуальні права, а лише уповноважують їх вчиняти від їхнього імені процесуальні дії.

Для кожного виду юридичного представництва закон передбачає документ, який встановлює представництво.

РОЗДІЛ 3 ПРАКТИКА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСУДНОСТІ ТА УЧАСТІ У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ

3.1 Вирішення проблем визначення підсудності

Правильне визначення підсудності є першим і фундаментальним кроком у господарському провадженні. Віднесення спору до підсудності відповідного господарського суду забезпечує захист конституційного права на судовий захист та дотримання принципу правової визначеності. Правила, що регулюють підсудність господарських судів, закріплені в Цивільному процесуальному кодексі України, але їх практичне застосування створює певні труднощі.

У правовій теорії та практиці сформувалося кілька основних критеріїв віднесення спору до підсудності господарських судів:

- Суб'єктивний склад правовідносин – участь компаній.
- Предмет спору – наявність активів або пов'язаних з ними економічних вимог.
- Зв'язок правовідносин із здійсненням господарської діяльності.
- Вид права, що розглядається – приватне чи публічне право.

Однак жоден із цих критеріїв окремо не видається універсально застосовним. Тільки їх поєднання дозволяє правильно визначити юрисдикцію. Практика Верховного Суду демонструє формальний підхід (наприклад, виключно на основі статусу сторін), що є неприйнятним.

Найчастішою проблемою є розмежування комерційних та цивільних спорів. Це особливо актуально, коли однією зі сторін є фізична особа.

Якщо фізична особа укладає договір у рамках комерційної діяльності, спір має розглядатися в господарському суді. Якщо договір укладено для задоволення особистих, сімейних або побутових потреб, спір підпадає під цивільне судочинство.

Проблема виникає, коли:

- фізична особа має статус індивідуального підприємця, але діє поза межами комерційної діяльності;

- йдеться про договір змішаного характеру;

- мета договору не є чітко визначеною.

У юридичній практиці склався підхід, згідно з яким вирішальним фактором є не формальний статус особи, а фактичний характер правовідносин. Корпоративні спори є одними з найскладніших категорій щодо визначення юрисдикції. До них належать конфлікти:

між акціонерами компанії;

між акціонером та юридичною особою;

щодо управління та господарської діяльності компанії.

Проблеми виникають при розмежуванні спорів між корпоративним та трудовим правом (наприклад, щодо керуючого директора), а також між корпоративним та цивільним правом (наприклад, щодо продажу частки в капіталі компанії).

Юрисдикція Верховного Суду встановлюється у випадках, коли корпоративний спір стосується здійснення корпоративних прав (наприклад, права на участь в управлінні, на дивіденди або на інформацію про господарську діяльність компанії).

Спори з органами державної влади або муніципалітетами є особливо складними. Важливо визначити функцію, в якій діє відповідний суб'єкт:

- як адміністративний орган;

- або як учасник господарських правовідносин.

У першому випадку спір підпадає під юрисдикцію адміністративних процесуальних судів; у другому – під юрисдикцію господарських судів.

Часто трапляється, що рішення органу державної влади має ознаки як адміністративного акта, так і комерційного договору.

Це призводить до юрисдикційних спорів і вимагає всебічного аналізу правової природи спірних правовідносин.

Труднощі виникають також у спорах щодо нерухомості. Якщо нерухомість використовується для господарських цілей, а спір стосується виконання договору (оренди, купівлі-продажу, постачання тощо), юрисдикція належить господарському суду.

Водночас виникає питання, чи має цивільний суд юрисдикцію у спорах щодо особистих майнових прав особи. Проведення у справах про неплатоспроможність підпадають під виключну юрисдикцію господарських судів. Однак проблеми виникають у спорах щодо активів боржника, розірвання правочинів або відповідальності директорів.

Такі спори часто мають змішаний характер, що ускладнює розмежування юрисдикції.

Неправильне визначення юрисдикції господарського суду має негативні наслідки:

- Передача провадження до іншого суду;
- Закриття провадження;
- Скасування рішення суду;
- Порушення принципу розумного процесуального строку;
- Додаткові витрати для сторін.

За цих обставин суд зобов'язаний перевірити свою юрисдикцію як на початку провадження, так і на кожній іншій стадії провадження.

Сучасна судова практика має на меті:

- Встановлення єдиних основ для розмежування юрисдикції;
- Забезпечення правової визначеності;
- Запобігання зловживанню процесуальними правами;
- Мінімізація юрисдикційних спорів між судами.

Важливу роль у цьому відіграє Касаційний суд з питань комерційного права при Верховному Суді, формулюючи правові позиції, які слід враховувати.

Також необхідно вдосконалити законодавчі формулювання та чіткіше визначити основи розмежування юрисдикції.

Проблеми у визначенні юрисдикції комерційних судів виникають через складність сучасних економічних відносин, взаємодію елементів приватного та публічного права, а також динаміку бізнес-середовища. Ці проблеми можна вирішити лише за допомогою системного підходу, послідовної судової практики та чіткого застосування процесуального права.

Правильне визначення юрисдикції є ключем до ефективного правового захисту прав бізнесу та стабільності всієї правової системи.

3.2 Особливості застосування норм про підсудність

Підсудність у господарських справах є невід'ємною складовою процесуального процесу та визначається судом, до юрисдикції якого належить конкретна справа. Хоча підсудність загалом визначає межі компетенції господарських судів, вона зокрема регулює розподіл справ між судами різних інстанцій та територій у межах господарської юрисдикції. Правова база щодо підсудності міститься в Цивільному процесуальному кодексі України. Цей кодекс передбачає різні види підсудності та встановлює порядок передачі справ у разі її порушення.

Правильне визначення підсудності забезпечує:

- 1) дотримання принципу доступу до правосуддя;
- 2) реалізацію права на справедливий суд;
- 3) ефективність та результативність розгляду справ;
- 4) запобігання процесуальним зловживанням.

Недотримання правил підсудності може в певних випадках призвести до скасування рішення суду або передачі справи до іншого суду, що негативно впливає на витрати та процесуальну ефективність.

Зазвичай місцем юрисдикції відповідача є суд. Це відповідає принципу рівного ставлення до сторін та забезпечує захист відповідача. Проблеми можуть виникнути у таких випадках:

- 1) Зміна місця проживання відповідача після подання позову;

- 2) Ліквідація або реструктуризація підприємства;
- 3) Наявність кількох відповідачів, розташованих у різних регіонах.

У таких випадках суди застосовують додаткові критерії, враховуючи час розгляду позову та добросовісність сторін.

Цивільний процесуальний кодекс України передбачає можливість вибору місця юрисдикції у випадках, визначених законом, зокрема:

- 1) місце виконання договору;
- 2) місце, де виникла шкода;
- 3) місцезнаходження філії або представництва.

Хоча вибір альтернативного місця розгляду справи розширює процесуальні можливості позивача, він також несе ризик зловживання правом вибору місця розгляду справи. Це стосується вибору суду, який може здаватися особливо сприятливим або зручним для однієї зі сторін. Судова практика Верховного Суду наголошує на необхідності добросовісного здійснення права вибору місця розгляду справи. Для певних категорій справ встановлюється виключне місце розгляду справи, яке не може бути змінено за домовленістю між сторонами. До них належать:

- 1) спори щодо нерухомого майна (за місцем розташування майна);
- 2) провадження у справі про неплатоспроможність (за місцем ведення бізнесу боржника);
- 3) певні комерційні спори.

Порушення принципів виключного місця розгляду справи дають право стороні передати справу до певного суду. Господарські суди діють у трирівневій системі:

- Місцевий господарський суд (перша інстанція);
- Апеляційний господарський суд;
- Касаційний суд у господарських справах при Верховному Суді.

Юрисдикція має вирішальне значення для перегляду судових рішень. Характерною рисою комерційного судочинства є активне використання касаційного механізму для забезпечення послідовної судової практики.

Договірні сторони повинні вказати юрисдикцію для розгляду спорів у конкретному суді, якщо це не суперечить правилам виключної юрисдикції.

Договірна юрисдикція є виразом принципу диспозитивних положень, але її застосування має обмеження:

- Вона не повинна порушувати обов'язкові правові норми;
- Зміна виключної юрисдикції є неприпустимою;
- Умова має бути чітко сформульована в договорі.

Судова практика підтверджує, що розпливчасті або неоднозначні формулювання вимог щодо юрисдикції є неефективними.

Якщо суд визначить, що справа не належить до його юрисдикції, він зобов'язаний передати її до компетентного суду. Передача здійснюється за судовим наказом.

Специфічними особливостями є:

- Юрисдикція перевіряється під час подання позову;
- Питання також може бути порушено на інших стадіях провадження;
- Порушення виключної юрисдикції призводить до обов'язкового передання справи.

Неправильне застосування правил юрисдикції може бути підставою для скасування судового рішення апеляційним або касаційним судом.

У практиці господарських судів виникає кілька проблем:

- складність визначення місця виконання договору;
- визначення юрисдикції у спорах з кількома відповідачами;
- вплив електронного правосуддя на територіальний принцип;
- спроби сторін маніпулювати юрисдикцією з метою зміни компетентного суду.

Особливої уваги заслуговує проблема зловживань, коли сторона додає до позову ще одного відповідача виключно з метою зміни юрисдикції.

Сучасна практика спрямована на:

- забезпечення процесуальної економії;
- мінімізацію зловживань;

- стандартизацію тлумачення правових норм;
- оцифрування процесу.

Хоча впровадження електронного правосуддя поступово знижує значення територіального фактора, юридична юрисдикція залишається актуальною.

Специфічні особливості застосування правил юрисдикції у господарському судочинстві виникають з необхідності узгодження принципів доступу до правосуддя, рівності сторін та процесуальної економії. Інститут судової влади не лише визначає компетентний суд, а й забезпечує законність провадження.

Послідовна судова практика Верховного Суду відіграє ключову роль в однаковому застосуванні процесуального права та встановленні стабільних основ для визначення юрисдикції.

ВИСНОВКИ

В рамках курсу «Суд та сторони у комерційних спорах» було проведено комплексне дослідження правової природи, класифікації, процесуального статусу та практичних аспектів участі сторін у комерційних спорах в Україні. Аналіз дозволив сформулювати загальноприйнятні теоретичні та практичні висновки щодо ролі та значення суду та сторін, що беруть участь у системі комерційних спорів.

Цивільний процесуальний кодекс України забезпечує нормативну основу для визначення складу сторін, що беруть участь у спорі. Він встановлює чітку структуру для сторін, що беруть участь, та визначає їхні процесуальні права та обов'язки, а також гарантії права на судовий захист. Правова база враховує принципи верховенства права та змагальності сторін, правомочність розгляду та рівність сторін перед законом та судом, принцип добросовісності у здійсненні процесуальних прав.

Цивільний процесуальний кодекс України встановлює чітку структуру для сторін, що беруть участь у спорі, та визначає їхні процесуальні права та обов'язки. Дослідження показало, що основними учасниками комерційних спорів є самі сторони — позивачі та відповідачі — кожна з яких має власний інтерес у вирішенні спору. Саме вони порушують провадження, визначають предмет та підстави позову, подають докази та здійснюють право на оскарження судових рішень. Водночас важливу роль відіграють треті особи. Вони можуть заявляти самостійні вимоги, пов'язані з предметом спору, або брати участь у провадженні без таких вимог, як для захисту власних інтересів, так і для запобігання потенційним негативним наслідкам рішення суду.

Особливе місце серед учасників провадження займає прокуратура та інші органи та особи, які мають законне право порушувати судові справи в інтересах держави чи інших осіб. Їхня участь спрямована на захист суспільних інтересів та законності у сфері комерційних правовідносин.

До інших учасників провадження належать експерти, свідки, перекладачі, спеціалісти та представники сторін. Хоча вони не мають прямого юридичного інтересу у справі, їхня участь є необхідною для повного, всебічного та об'єктивного з'ясування фактів.

Дослідження показало, що процесуальний статус сторін у комерційних судових процесах характеризується поєднанням широкого спектру процесуальних прав та обов'язку добросовісності. Зокрема, учасники мають право подавати докази, співпрацювати у розслідуванні, подавати клопотання, звертатися за юридичною допомогою та оскаржувати рішення суду. Водночас вони зобов'язані добросовісно користуватися своїми правами, не зловживати ними та виконувати процесуальні рішення суду.

Особлива увага приділяється проблемним аспектам участі окремих осіб у господарських процесах, зокрема:

- 1) визначення належної сторони у спорі;
- 2) процесуальний порядок;
- 3) заміна неуповноваженого відповідача;
- 4) участь кількох позивачів або відповідачів;
- 5) зловживання процесуальними правами.

Юриспруденція Верховного Суду відіграє вирішальну роль у розробці єдиного підходу до застосування процесуальних норм, забезпеченні узгодженості судової практики та роз'ясненні правового статусу сторін у господарських процесах. Юриспруденція Суду роз'яснює межі забезпечення процесуальних прав, критерії добросовісної поведінки сторін та механізми боротьби зі зловживаннями.

Сучасний розвиток господарського судочинства в Україні характеризується посиленням електронних процедур, цифровізацією процесів, підвищенням вимог до доказів та впровадженням сучасних механізмів процесуальної ефективності. За цих умов особливого значення набувають процесуальна культура сторін, що беруть участь, та їх відповідальне ставлення до забезпечення процесуальних прав.

Таким чином, сторони господарського судочинства є центральним елементом механізму забезпечення правового захисту у сфері господарських відносин. Ефективність господарського судочинства безпосередньо залежить від належного регулювання його процесуального статусу, узгодженості судової практики та підтримки балансу між приватними та публічними інтересами.

Тому подальше вдосконалення правового регулювання статусу сторін господарського судочинства, посилення гарантій реалізації їхніх прав та забезпечення єдності судової практики є необхідними передумовами підвищення ефективності господарського судочинства та встановлення верховенства права в Україні.